

In vuur en vlam. Dorpsbranden in de Bommelerwaard 1860 - 1935

Vuur bracht in vroeger tijden in woningen behaaglijkheid, warmte en licht. Je kon er op koken of je had het nodig voor een bestaan als smid. Maar vuur bracht ook gevaar met zich mee. Het uitrukken van de brandweer voor een woningbrand is tegenwoordig een gebeurtenis die gelukkig niet veel voorkomt. Allerlei bouwkundige voorschriften, rookmelders, blusapparatuur en een kundige goed uitgeruste brandweer beperken de schade en voorkomen veelal erger. Dat is wel eens anders geweest. Woningbranden kwamen veelvuldig voor waarbij de panden bijna altijd tot de grond toe afbrandden. Alle dorpen in de Bommelerwaard kennen hun 'grote dorpsbrand' uit de negentiende of begin twintigste eeuw, waarbij een brand oversloeg op andere woningen.

Brandkeur

Grote branden zijn niet iets typisch voor de dorpen in de Bommelerwaard. Ook Zaltbommel heeft zijn rampen gekend. De stad nam echter wel eerder maatregelen om erger te voorkomen. Het stadje Zaltbommel had in de late middeleeuwen enkele grote branden meegemaakt en veel eerder dan de dorpen bouwkundige maatregelen voorgeschreven. Waarschijnlijk al na een stadsbrand in 1368 werden de eerste besluiten afgekondigd om niet langer in hout te bouwen maar in steen. In 1462, 1503 en 1524 stond de stad toch weer in lichterlaaie. Maar het duurde nog tot 1696 voordat het stadsbestuur alle stro- en rietendaken, mestvaalten en heiningen van stro liet opruimen en verbood. In 1715 stelde het stadsbestuur een brandkeur vast. De keur of reglement bevatte een overzicht van de organisatie van de stedelijke brandweer (een verplichting om hulp te bieden), de alarmering en het materiaal. In 1822 en 1910 volgden nieuwe verordeningen.

De organisatie in de dorpen was veel minder goed aangepakt. In 1823 schreef het provinciaal bestuur alle gemeenten aan die nog geen brandspuit hadden om hen aan te manen om tot aanschaf over te gaan. De gemeenteraad van Hedel besloot geen spuit te kopen. Het was niet hoogst noodzakelijk zo vond men en de middelen ontbraken! Hedel was geen uitzondering. Met als gevolg dat een beperkte brand gemakkelijk kon uitgroeien tot een dorpsramp. Zo was men in Ammerzoden nog maar net bekomen van de watersnood uit 1861 of het dorp werd op 13 mei 1863 opgeschrikt door een hevige brand die dertien huizen en acht schuren in de as legde. Er waren gelukkig geen mensenlevens te betreuren, maar wel een paard, een kalf een aantal geiten en drievarkens vonden de dood. Ook een grote hoeveelheid hout, hop en hopstaken gingen in rook op. Een paar jaar later, maart 1869, brandden in Kerkdriel 22 huizen af

Schuren, muren en schoorstenen

Het landbouwbedrijf was een groot risico voor brand in een tijd dat de boerderijen en huizen gedekt waren met riet en er in huis gestookt werd op kachels en open vuren. Brandmuren boden uitkomst om erger te voorkomen, maar scheuren in de muren en schoorstenen gaven het vuur soms toch de kans om zich te verspreiden. Als de hooizolders en hooimijten vol lagen met voorraad dan was de kans op het overslaan van het vuur nog vele malen groter. Wind blies strowissen en vonken hoog de lucht in en van de ene woning naar de andere. Na een lange periode van droogte was het brandgevaar nog groter, zoals in Velddriel in 1880.

De Katholieke Illustratie opende in retrospectief dat jaar in aflevering 39 met een artikel over deze brand op het voorblad. Na een lange periode van droogte waren er in mei vele branden in het land geweest. Op 12 mei sloeg het noodlot toe in

Velddriel: 'Onder alle deze zal echter de brand, die het Geldersche dorpje Velddriel voor meer dan drievierden in asch en puin veranderde, wel het meest berucht blijven.' De aandacht voor deze brand in de 'Katholieke Illustratie' zal mede ingegeven zijn door het feit dat de katholieke kerk en de

pastorie te midden van de vlammenzee van 39 panden behouden bleven. Een gravure liet de kerk fier boven de verwoeste huizen uitstijgen. In slechts anderhalf uur was het lot van het dorp bezegeld: 43 gezinnen dakloos, honderd stuks vee verbrand en zo'n f 240.000 schade. Het leger stelde tenten en

barakken beschikbaar voor noodopvang. Op 12 juni 1934 werd het dorp nogmaals getroffen. Het vuur verwoeste toen elf woningen.

Het aantal slachtoffers bleef gelukkig bij de meeste branden beperkt. In 1906 vond in Brakel Jaantje van Mourik de dood toen zij in een wanhoopsdaad haar spaargeld probeerde te redden. In 1929 kwam Cornelia de Leeuw-Macleane in Rossum om het leven. Zij trachtte nog wat geld te redden van de diaconie dat ze als penningmeester beheerde.

Enkele andere grote branden troffen de Bommelerwaardse dorpen Well in 1896, Brakel in 1906 en 1911, Rossum in 1929, Hedel in 1934 en Nieuwaal in 1935. Van de laatste dorpsbranden is fotomateriaal bewaard gebleven die naast de verslagen in kranten een levendige indruk gegeven van de verwoestingen. Het fotomateriaal werd ook gebruikt in geïllustreerde tijdschriften zoals Gelderland in woord en beeld, Katholieke Illustratie, De Prins en Het ideaal der geïllustreerde bladen. Kranten deden uitgebreid verslag van de branden en het moeizame bluswerk.

De bewoners en eigenaren van de panden die verloren gingen waren lang niet altijd voldoende verzekerd. Sommigen hadden uit geloofsovertuiging geen verzekering afgesloten. Hoewel niet vanzelfsprekend werd op steun van de bevolking gerekend. Steunacties en steuncomités werden na de branden al snel in het leven geroepen. 'Landgenooten helpt hen die, waar zij in 1910 veel hebben verloren door de geheele mislukking van den aardappeloogst, nu zeker ten gronde gaan indien zij niet financieel worden gesteund', luidde een oproep na de brand in Brakel in 1911. Met als gevolg dat zelfs het Koninklijk Huis hulp bood. Koningin Wilhelmina schonk f 2.000 en prins Hendrik f 1.000 voor de 'leeniging van den nood'. In Rossum was er na de brand van 1929 sprake van ramptoerisme, waar het hulpcomité handig gebruik van maakte door te collecteren onder de nieuwsgierigen. Rossum trok ook landelijk de aandacht. De rokende puinhopen van het dorpje werden door Polygoon op bewegend beeld vastgelegd en vertoond in de bioscoopjournaals.

Brandspuit

Dat kleine woningbranden ontaarden in alles vernietigende dorpsbranden heeft ook te maken met de ontoereikende blusmiddelen van weleer. De plaatselijke handbediende pompjes en brandspuiten die men toen had konden een brand niet blussen. Emmers met water en kleine, handbediende brandspuitjes zoals in Brakel, Rossum en Nieuwaal zijn geen partij voor een vlammenzee.

Govert van Ballegooijen uit Nieuwaal herinnert zich nog hoe het in 1935 er aan toe ging: 'Dat ding stond onder aan de dijk in een schuur van P. Maas. Met een paard werd de spuit naar boven getrokken en vervolgens naar het terrein van de ramp gereden. Dat ging niet helemaal zonder problemen, want toen het paard de vlammen zag, begon het angstig te steigeren. Bij de brandende percelen aangekomen werden aan weerskanten van de spuit vijf of zes mannen gezet. Zij pompten met alle macht water uit de zogenaamde gracht. Het armzalige straaltje bluswater was absoluut onvoldoende.'

De hulp van naburige brandspuiten werd dan ook altijd ingeroepen. Zaltbommel had al vroeg een motorspuit die een veel krachtigere straal ten beste kon geven. Vanuit Driel, Hedel en Ammerzoden werd bij brand ook assistentie ingeroepen van de brandweer van 's-Hertogenbosch. Behalve het beschikbare materiaal was de hoeveelheid bluswater een probleem. In de zomermaanden stonden sloten droog en de rivier was voor de kleine bluslangen te ver weg. Een waterleidingsysteem was er nog niet.